

Válaszút előtt

Felmérés öt országos könyvtári szakfolyóiratról

JÁVORKA Brigitta – TÓTH Máté

Bevezetés

A szakmai folyóiratok kiadása évtizedek óta folyamatos változások közepette zajlik. A paradigmaváltást a nyílt hozzáférés mozgalom keretében születő újabb és újabb kezdeményezések is jelzik^{1, 2}. A hazai könyvtári szakfolyóiratokat is elérték azok a globális folyamatok, amelyek eredményeképpen a növekvő kiadási és terjesztési költségek mellett az előfizetők számának csökkenésével, az elektronikus változatra való növekvő igénnyel, illetve a pályázati úton megszerezhető, a lapok fenntarthatóságát már-már veszélyeztető, csökkenő forrásokkal kell szembeesülni. Szakmai folyóirataink léte elsősorban ez utóbbi függvénye volt az elmúlt években, így a kérdés abban ragadható meg, hogy a szerkesztőségek elszenvedői lesznek-e a fejük fölött zajló változásoknak, vagy a folyamatokat aktívan alakító szereplőkké válnak. Ha saját kezükbe

akarják venni sorsuk alakítását, elkerülhetetlen, hogy meghatározzák jövőjüket arra alapozva, mit várnak tőlük az olvasóik, mit gondolnak a jelenleg zajló folyamatokról, és milyen kitörési pontokat látnak a jövőre nézve.

A Könyvtári Figyelő 2014. 1. számában olvasható volt az a nyilatkozat, amelyben az öt országos szakfolyóirat, a *Könyv és Nevelés* (K&N), *Könyv Könyvtár, Könyvtáros* (3K), *Könyvtári Figyelő* (KF), *Könyvtári Levelező/lap* (KLL), *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* (TMT) szerkesztői bejelentették, hogy megalakították a *Könyvtári lapok fórumát* (<http://ki.oszk.hu/konyvtar/lapok-foruma>), hogy a következő pályázati ciklus előtt együttesen gondolják végig lapjaik teljesen online megjelenésre való átállításának kérdéseit, tennivalóit, költségeit. A szerkesztőségek levelezőlistán tartják a kapcsolatot egymással, és nem versenytársakként tekintenek egymásra, hanem együttműködő fórumot sze-

retnének alkotni: céljuk nem a szűkös költségvetési forrásokért történő versenyfutás, hanem a megoldások közös keresése és a hatékony kooperáció. Szükségesnek látták közös online felmérés elvégzését, hogy jobban megismerjék olvasóik véleményét az egyes lapok profiljáról, a lapok nyomtatott és elektronikus használatáról, valamint az optimálisnak vélt elektronikus folyóirat jellemzőiről. A szerkesztők mind az öt folyóiraatra kiterjedő közös kérdőívet állítottak össze, amelyet elérhetővé tettek a szakmai közösség által használt online felületeken. A kérdőív struktúráját a Könyvtári Intézet Kutatási és szervezetfejlesztési osztályának kutatói az online felülethez igazították, majd a kapott adatokat feldolgozták és elemezték. A cikk a felmérés tanulságait foglalja össze.*

A most folytatott vizsgálat több kérdésre is választ keresett. Például, hogy az olvasók hogyan látják az egyes lapok profilját, illetve a lapok egymáshoz való viszonyát. Vajon a szerkesztőségek saját lapjukról alkotott képe egybevág-e az olvasókéval? Szükség van-e profiltisztításra, illetve lehetséges-e szorosabb együttműködés a könyvtári folyóiratok között, amelyből mindenki profitálhatna a jövőben?

A nyomtatott vagy elektronikus kiadás kérdései komoly dilemmákat jelentenek, melyekből most bevezetéképpen csak néhányat villantunk fel. Ma már elképzelhetetlen egy igényes szakfolyóirat anélkül, hogy a tartalmát – részben vagy egészben – elektronikus formában is közreadja. A fenntartók és döntéshozók a költségsökkentés lehetőségét látják abban, hogy a folyóiratokat a tisztán elektronikus kiadás irányába terelnék. Kérdés azonban, hogy igazuk van-e, és elérhető-e a remélt költségsökkentés. Ugyanakkor az sem biztos, hogy az előfizetők hajlandók-e fizetni a kizárólag elektronikus formában megjelenő kiadványokért. Az internethasználók az online eléréssel párhuzamosan sokszor az ingyenességet és a korlátozás nélküli, azonnali hozzáférést várják el. A szerkesztőségek kíváncsiak voltak

arra is, mit gondolnak olvasóik az elektronikus és a nyomtatott kiadás viszonyáról, melyik változatot használják szívesebben, illetve hogyan látják az egyes lapok eddigi – az elektronikus megjelenés fejlesztésére tett – erőfeszítéseit.

A jövő útjainak keresésében döntő a használat mikéntje is. Vajon hogyan használják ezeket a folyóiratokat az olvasók? Célzottan tájékozódnak bizonyos kutatási témákhoz az összes lapban, vagy egy-egy folyóiratot alaposabban áttanulmányoznak, esetleg végigolvassák, netán gyors információt szereznek a tartalomjegyzék alapján az aktuális témákról? Mindegyik használat adekvát lehet, de különböző megjelenési formák lehetnek praktikusak.

Minden kérdés újabb kérdéseket indukált. A kérdőív végső célja tehát nem volt más, mint tájékozódni az olvasók meglátásairól, és rávenni őket, hogy ötleteikkel, javaslataikkal segítsék a folyóirat-szerkesztőket a jó megoldások keresésében ebben a folyamatosan változó, az utóbbi években egyre több kihívást jelentő környezetben.

Módszer

A kutatás módszere elektronikus kérdőíves felmérés volt, hogy minél szélesebb kör véleményét sikerüljön feltárni. A kérdőívet közzétettük a Könyvtári Intézet honlapján, az egyes szaklapok honlapján, meghirdettük a Katalisten, és a Facebook könyvtárosoknak szóló csoportjaiban is elérhetővé tettük.

Az adatfelvétel 2014. május 22. és 2014. június 13. között zajlott. Összesen 168 fő töltötte ki a kérdőívet. A minta semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak, különösen annak tükrében, hogy öt országos szakfolyóirat olvasóit – vagyis szinte a szakma egészét – célozta meg a kérdőív. Nem tagadható, hogy a szakma részéről nagyobb aktivitást reméltünk. Szerencsére – néhány, tájékozatlanságot jelző választól eltekintve – a válaszok többségéről, különösen a kifejtendő kérdésekre vonatkozóan elmondható, hogy jól használhatóak, informatívak, látszik, hogy a ki-

* A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros és a Könyvtári Figyelő szerkesztősége 2012-ben online kérdőívvel már vizsgálta a két lap használatára vonatkozó olvasói véleményeket és igényeket.^{3,4}

töltők alaposan átgondolták a feltett kérdéseket. Úgy véljük, hogy a válaszokban megfogalmazódtak a szakmai közvéleményt alkotó olvasóközönségben felmerülő legfontosabb gondolatok, illetve javaslatok.

A kérdőív 16 kérdést tartalmazott*, a kérdések között szerepeltek zárt és nyitott kérdések. Az utóbbiak teret engedtek a hosszabb vélemények megfogalmazásának, a problémák és megoldási javaslatok alaposabb kifejtésének.

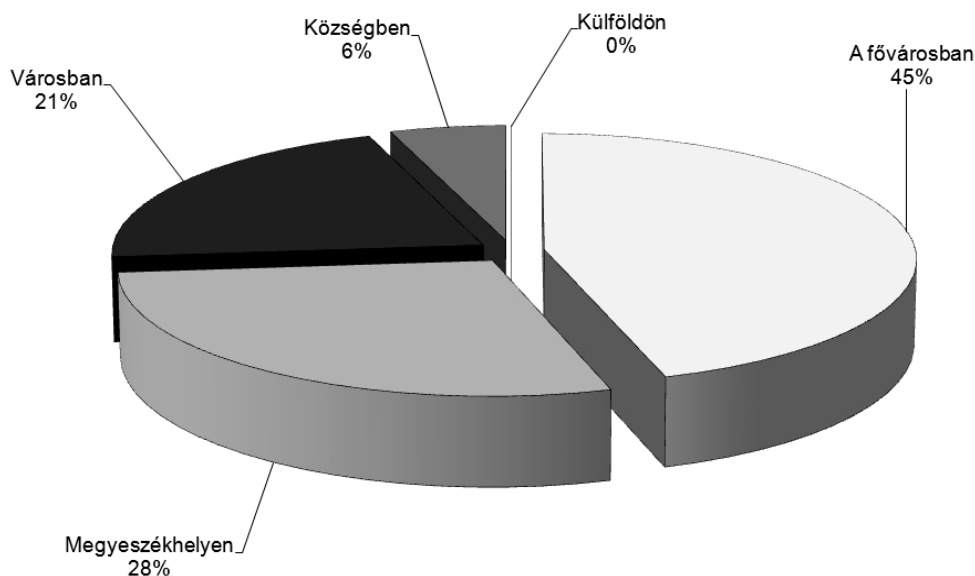
Eredmények

© Demográfiai adatok

Mivel a könyvtáros-társadalomra a nők többsége jellemző, nem meglepő, hogy a válaszolók 73%-a nő volt. Többségük az aktívan dolgozók

közül került ki, hiszen az átlagéletkor 47 év volt, a legfiatalabb 21, míg a legidősebb válaszoló 71 éves, így elmondhatjuk, hogy valamennyi korosztály képviseltette magát a mintában. A fiatal (egyetemista, még tanuló) kitöltők kisebb arányát (6,5%) magyarázhatja az, hogy a kérdőívet a vizsgaidőszak alatt tettük közzé.

A kitöltők lakóhely szerinti megoszlása alapján azt látjuk, hogy a többség (46%) a fővárosban lakik, de a többi településtípus is arányosan fordult elő (1. ábra). Külföldről sajnos nem nyilvánított véleményt egyetlen kitöltő sem, annak ellenére, hogy a határon túli magyarok számban és fontosságában is jelentős szakmai közösségei számára a szaklapok online verziói – a friss számok fél éves embargóját leszámítva – ugyanúgy ingyenesen elérhetők, ahogy az országban élő könyvtárosok számára.

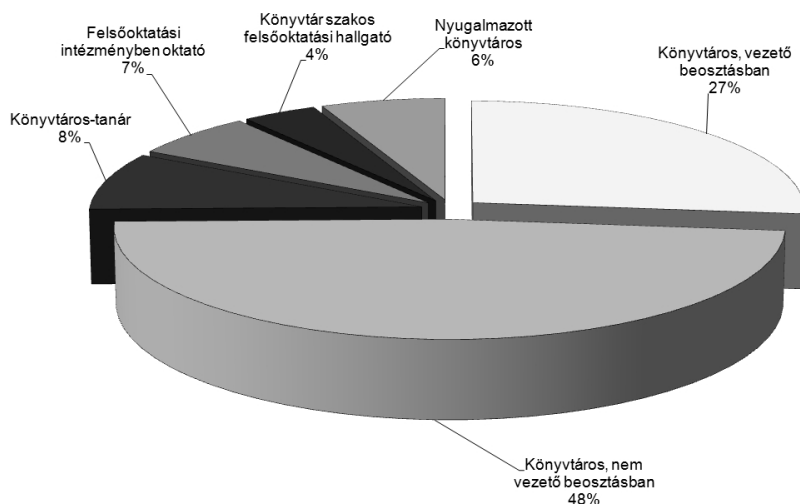
1. ábra

A kitöltők lakóhely szerinti megoszlása

* A kérdőív megtekinthető a http://ki.oszk.hu/konyvtar/wp-content/uploads/2014/09/kérdőív_2014.htm címen. A kérdőív online struktúrája a Google ingyenes kitöltő programjával készült, melynek technikai lehetőségei a profilokra (keresett témákra) vonatkozó kérdésnél nem tették lehetővé egyszerre több téma megjelölését.

A kitöltők végzettség szerinti megoszlásából (2. ábra) az látható, hogy szinte valamennyi válaszadó felsőfokú végzettségű (77%). Magasnak mondható a tudományos fokozattal rendelkező

kitöltők aránya is (11%). A szaklapok olvasói tehát elsősorban a magasan kvalifikált rétegből kerülnek ki.

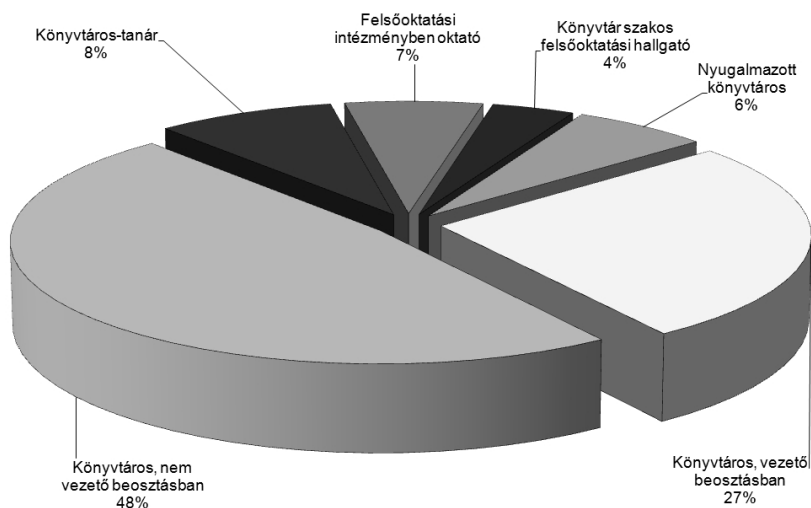

2. ábra

A kitöltők végzettség szerinti megoszlása

A 3. ábrán láthatók a válaszolók munkahelyi beosztásukra adott válaszai, amelyeket a válaszhoz felsorolt kategóriák szerint lehetett megadni. Itt több „egyéb” kategóriájú válasz is érkezett, mint például: igazgatási szakalkalmazott, kormány-

tisztviselő, szakmai szolgáltatásban pedagógiai szakértő, munkanélküli, műszaki szerkesztő, programozó, tanácsadó. A kitöltők többsége, 76%-a könyvtárosként dolgozik, 27%-uk vezető beosztásban.

3. ábra

A kitöltők munkahelyi beosztása

👁 **A szaklapok használata**

A 4. ábrán látható, miként nyilatkoztak a válaszolók az egyes lapokkal kapcsolatos olvasási szokásaikról. A mintában a KF és a 3K olvasói vannak többségben, legkevésbé pedig a KÉN-éi vannak reprezentálva. Ugyanakkor ez utóbbi az a folyóirat, amelyet a legtöbben célirányosan,

konkrét cikkeket vagy témákat keresve használnak. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e folyóirat célközönségéhez nemcsak a könyvtárosok, hanem a pedagógusok csoportja is hozzátartozhat, őket viszont ez alkalommal nem vontuk be a felmérésbe, tehát a kérdőív nem jutott el a KÉN teljes olvasóközönségéhez.

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Átlapozom	21%	11%	16%	22%	13%
Rendszeresen olvasom	36%	14%	38%	30%	35%
Nem olvasom	8%	39%	7%	16%	11%
Általános tájékozódás- ra használom	10%	5%	11%	10%	13%
Esetenként, célirányo- san használom	25%	31%	28%	22%	27%

4. ábra

A felsorolt lapok közül melyeket és hogyan szokta olvasni?

A fentiek okán lehet, hogy ugyancsak a KÉN az a folyóirat, amelyhez a válaszadók a legnehezebben férnek hozzá. Ahogyan az 5. ábrából kiderül, meglehetősen ritka, hogy valaki magánszemélyként fizessen elő valamelyik folyó-

iratra, ám a többség a szaklapokat el tudja érni a munkahelyén vagy könyvtárán keresztül, amely, mint a munkahelyek alapján látható, a többség számára egy és ugyanaz.

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Előfizetője	5%	1%	4%	5%	4%
A munkahelye/könyv- tára fizeti elő	69%	47%	69%	67%	64%
Egyéb módon jut hozzá	21%	28%	22%	18%	22%
Egyáltalán nem fér hozzá	5%	24%	5%	9%	10%

5. ábra

Hogyan jut hozzájuk?

A válaszadók között volt két olyan csoport – az egyik a könyvtárvezetők, a másik az egyetemi oktatók –, amelynek tagjai külön kérdéseket is kaptak. A könyvtárvezetőknek feltett kérdésre, miszerint gondoskodnak-e arról, hogy a különböző szakfolyóiratok eljussanak a munkatársaikhoz, 82%-uk igennel, 11%-uk nemmel válaszolt, míg 7%-uk nem nyilatkozott. Az „egyéb” válaszlehetőséget a többség arra használta fel, hogy leírja, milyen módon teszi ezt (például a saját példányát körözteti vagy közreadja a tartalomjegyzéket, esetleg cikkajánlásokat tesz stb.).

Az egyetemi oktatóknak szánt kérdés is arra irányult, tesznek-e lépéseket azért, hogy a szakfolyóiratok eljussanak a diákjaikhoz. Erre 60% válaszolt igennel, 12% nemet jelölt, míg 28% válasza az volt, hogy bár szívesen tenne az ügy érdekében, de nincs rá lehetősége. Ez a kérdés nemcsak a szakirodalom népszerűsítésének mikéntjére irányult, hanem a tudásátadás nyomon követésére is. Megkérdeztük a vezetőket is, tájékozódnak-e valamilyen módon a munkatársaik olvasmányairól. Mindössze 26% válaszolta, hogy nem, 31% igennel felelt, és 43% számolt be arról, hogy a kollégákkal gyakran beszélgetnek az olvasottak alapján valamilyen szakmai kérdéstről.

Az oktatókkal kapcsolatban megtudhattuk, hogy 54% gondoskodik arról, hogy a hallgatói beszámoljanak szakirodalmi olvasmányaikról, 38% megbeszéli velük a fontosabb írások tartalmát, és csupán 8% nem fektet erre hangsúlyt.

A vezetőknél szóló másik kérdés a következőképpen hangzott: „*Mit gondol, munkatársai szakmai képzésében (tudásában, informáltságában) szerepet játszanak-e a felsorolt folyóiratok?*” Kiemelkedően magas volt azok aránya (82%), akik igennel válaszoltak, 11% felelt nemmel, 7% pedig nem tudta eldönteni, mennyire befolyásolja munkatársai felkészültségét a szakirodalom nyomon követése.

☉ **Profilok**

A következő kérdés már mindenkire vonatkozott, és azt mérte fel, hogy a válaszlehetőségként megadott átfogóan megfogalmazott témákat melyik lapban kezdik keresni az olvasók,

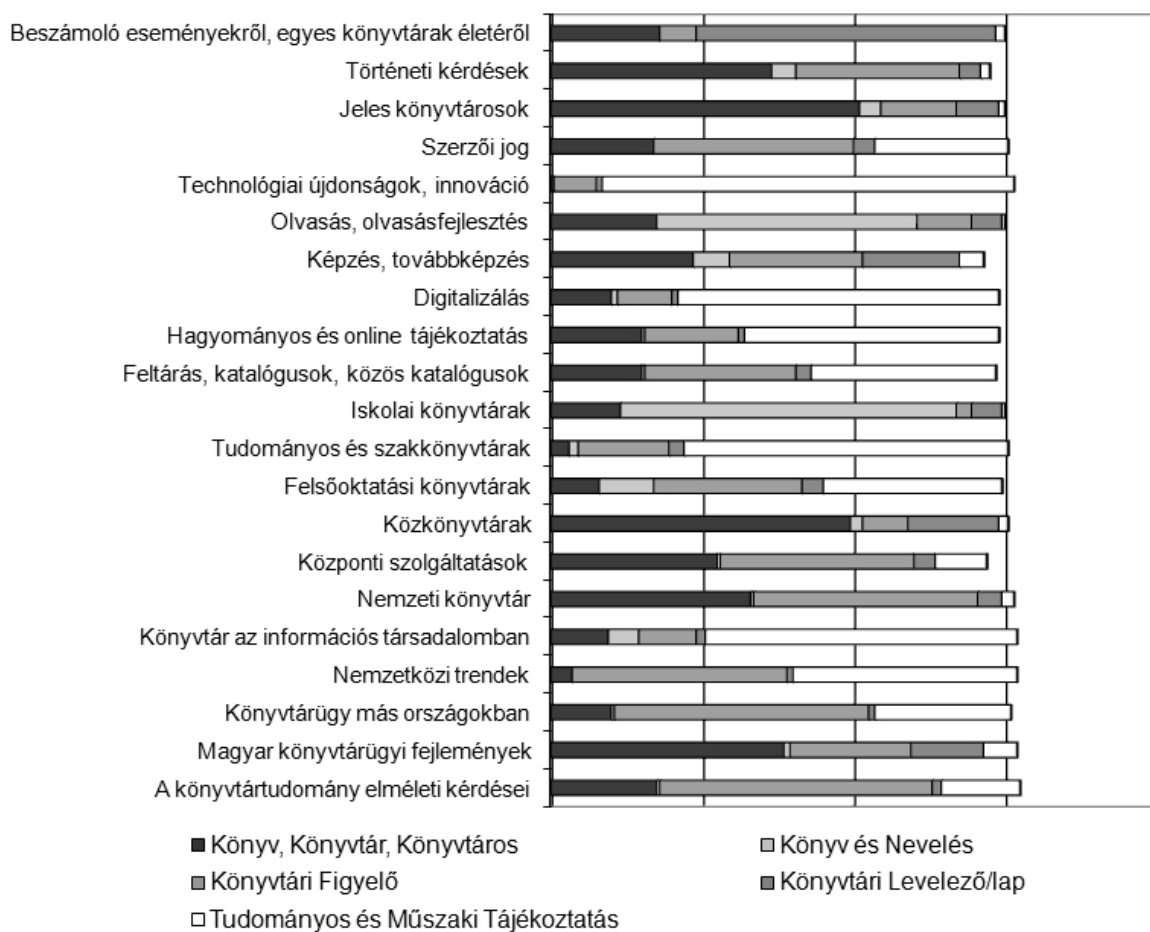
vagyis miként jelenik meg az olvasók számára korábbi olvasmányaik alapján egy-egy lap profilja. Ahogyan a 6. ábrán látható, a 3K-ban a jeles könyvtárosokkal, a közkönyvtárakkal és a magyar könyvtárügy fejleményeivel kapcsolatos információkat keresik. A KÉN-ben az iskolai könyvtárakkal és az olvasással, olvasásfejlesztéssel kapcsolatos témákat olvassák szívesen. A KF erős oldalának főleg az elméleti kérdéseket, a nemzeti könyvtárral kapcsolatos információkat, illetve a nemzetközi trendekkel és a külföldi könyvtárüggyel foglalkozó cikkeket tartják. A könyvtárügy nemzetközi kérdéseiről vélhetően sokan az utóbbi lap igényes referátumrovatában tájékozódnak, ahol sok cikket tudnak gyorsan áttekinteni. A KLL-ben elsősorban a különböző eseményekről szóló beszámolókat keresik. A TMT-ben pedig értelemszerűen a legnagyobb hangsúlyt a technológiai újítások és innovációk bemutatása kapja, és fontosnak tartják még az olvasók a digitalizálással, a tudományos és szakkönyvtárakkal, illetve az információs társadalommal foglalkozó írásokat is.

A kifejtendő kérdésekre adott válaszokban – bár másra irányultak a kérdések – érkeztek a lapok profiljára, tartalmára vonatkozó megjegyzések is. A tartalmat illetően fontosnak tartják a lektorálást, a színvonalas publikációkat és a szigorúbb szelekciót. Mások több aktuális tartalmat várnának. Volt, aki szerint elég, ha a cikkek felhívják a figyelmet valami aktualitásra, mert aztán az interneten számos kiegészítő forrásból tovább lehet tájékozódni. Egyéb javaslatok: több hazai és külföldi jó gyakorlati példa bemutatása, szemlézés a megyei könyvtári lapokból; bővebb perszónália (a szerzők szakmai pályafutásának rövid leírása, megemlékezés az elhunytakról – bár a közismert szakmai szereplők esetében ezt eddig is megtették a lapok), illetve szakmai érdekvédelmi rovatot is várna valaki. A tartalom kiegészítésére több szemléltetést, ábrát, illusztrációt szeretnének kapni – konkrétan a KF-től és a 3K-tól. Volt olyan kitöltő, aki a 3K és a KLL tartalmát dicsérte, mert mindig talál bennük érdekes írásokat, ugyanakkor néhány további vélemény szerint a 3K profilja nem egyértelmű, többször közread más lapokba való írásokat.

Strukturális javaslatok is megfogalmazódtak: legyen kevesebb könyvtári szaklap, például egy informatív, gyorstájékoztató jellegű, egy elméleti, a KF-hez és a TMT-hez hasonló tartalommal. Az egyik válaszoló konkrétan is kifejti: legyen egy tudományos szakfolyóirat nagyobb lélegzetű tanulmányokkal, külföldi szemlével – mint a KF –, ahová beolvashatók lennének a TMT digitális vonatkozású cikkei. És legyen egy színes, könnyed hangvételű, aktualításokat, híre-

ket, szolgáltatás-bemutatókat, esettanulmányokat, történeti visszaemlékezéseket közlő, mint kb. a 3K. Az iskolai könyvtárosoknak maradjon meg a KéN. A szakmai, társasági híreket, eseményeket bemutató rovatok átkerülhetnének az adott szervezetek honlapjára. Ennek az ellenkezőjét is javasolta valaki: éppen hogy a „társasági lapokat” kellene nyomtatásban megjelentetni és az elméleti tanulmányokat közlőket pedig csak elektronikusan.

Ha a felmerült témában keres szakirodalmat, először melyik lapban keresne?

6. ábra

Hogyan jelennek meg az egyes témák az egyes lapokban?

Elektronikusan vagy nyomtatottan?

A folyóiratok jövője szempontjából a legfontosabbak az elektronikus kontra nyomtatott megjelenés kérdéseire kapott olvasói vélemények. Valamennyi vizsgált lapnak létezik elektronikus változata – ahogyan ez el is várható egy igényes szakmai kiadványtól –, de ezek formája, használati lehetőségei eltérőek. A folyóiratok honlapján kívül mindegyik folyóirat nyilvánosan hozzáférhető száma megtalálható az EPA–HUMANUS–MATARKA (<http://ehm.ek.szte.hu>) közös keresőből indulva, a nyomtatott számoknak megfelelő PDF-formátumban. Van, ahol a folyóiratok honlapján hozzászólásokat és értékeléseket is megengedő, interaktív felületek támogatják a használatot (pl. KÉN, KF), vagy az elektronikus felület a nyomtatott változatnál bővebb, sőt attól akár jelentősen eltérő tartalmat kínál (pl. KÉN, TMT, újabban a KF).

A jelen vizsgálatban több kérdés járta körül ezt a témát. A szerkesztőségek egyrészt tudni akarták, hogy olvasóik eddig melyik változatát használták szívesen, és rákérdeztek arra is, hogy a kizárólag elektronikus formában való megjelenés korlátozná-e a használatot, illetve hogy az elektronikus változat milyen formátumban lenne a legmegfelelőbb a számukra.

A 7. ábrán az első, ami szembetűnik, hogy az olvasók mind az öt lapnál a nyomtatottat preferálják, de az is látható, hogy folyóiratunként eltérő mértékben. A TMT esetében vannak a legtöbben, akik az elektronikus változatot részesítik előnyben, a 3K-nál, a KLL-nél és KF-nél inkább a nyomtatottat. Az olvasók hozzáállása több okra is visszavezethető. A TMT elektronikus felületén jól áttekinthető, összetett keresőrendszer segíti az egyes témákban való kutatást, hivatkozáskezelést, a külföldi szakirodalomban való tájéko-

zódást, ami kétségkívül nagy kényelmet kínál. A KF esetében a cikkek hosszabb terjedelme, a 3K-nál és a KLL-nél pedig a rövidebb terjedelem és a „füzetszerűség” miatt részesítik előnyben a nyomtatott változatot.

A tematikus profilok alapján látható, hogy a TMT-hez többen társítanak technológiai jellegű írásokat, témákat, amelyekhez jobban illik az elektronikus megjelenés. A KÉN-t használták a legkevesebben, (igaz, ahogy már jeleztük, a pedagógusokhoz nem juttattuk el a kérdőívet), ugyanakkor elektronikus változatának használata ugyanolyan nagyságrendű, mint a többi folyóiraté. A „nem használat” tehát a nyomtatott „kárára” történik. Ebben az esetben is egy jó keresőrendszer lehet a digitális változat sikerének kulcsa.

Kiegészítésként e kérdéshez idézünk három válaszból:

„Az gondolom, hogy az elektronikus hozzáférés ma még nem alternatívája a nyomtatott megjelenésnek. Napilapok, magazinok tucatjaihoz hozzá lehet férni elektronikusan, mégis fogynak a nyomtatott lapszámok. Gondolom, az üzleti szféra lenne az első, aki a teljes körű váltást meglépné, ha az lenne a gazdaságos. Magam is [...] számos helyzetben preferálom a nyomtatott változatot. Sokak számára (és számomra is sok helyzetben) nem áll rendelkezésre az olvasóeszköz, a nyomtatott példány viszont igen.”

„Felesleges volt értük már az idén papír alapon pénzt adni! Előrelátóbbnak kellett volna lenni, mert ma már minden könyvtáros számára elérhető az internet [...]. Egy szerkesztői gárdával, egyetlen felületről megoldható az egész.”

„Nagyon fontos a könyvtárügynek a nyomtatott sajtó. Nem lenne előnyös megszüntetni. Örülök, hogy megjelennek, még ha a körülményekhez alkalmazkodva is, de nyomtatottan a lapok.”

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Inkább a nyomtatottat	60%	37%	53%	60%	36%
Inkább az elektronikus	16%	17%	20%	15%	29%

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/ lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Mindkettőt	18%	15%	20%	14%	26%
Egyiket sem	7%	31%	7%	11%	9%

7. ábra

Eddig melyik változatát használta szívesebben az olvasott lapoknak?

A jelenlegi pályázati támogatási rendszerben a döntéshozók a folyóiratok minél szélesebb körét szeretnék a teljesen elektronikus megjelenés irányába terelni, bár az olvasók többsége láthatóan még mindig a nyomtatott változatot preferálja. Kérdés, elveszítenék-e a szerkesztőségek ezeket az olvasókat csak elektronikus közreadás esetén? Az kiderült, hogy a könyvtárosok nyitottak a változásra, mert kevesen (nagyjából 10%-uk) jelölték meg, hogy korlátozná a használatot, ha nem lenne nyomtatott verzió. A kérdés egyelőre elméleti. Még tisztázni kellene az elektronikus megjelenés és a hozzáférés paramétereit: ingyenes lenne vagy jelszó korlátozná a hozzáférést, illetve, hogy a csak elektronikus folyóirat a jelenlegi szerkezetben lenne használható, vagy a szerkesztők egy jelentősebb fejlesztésen átesett

digitális változatban gondolkoznak. A használók bizonyosan már sok pozitív példát láttak jó struktúrájú elektronikus folyóiratra, de vélhetően kevesen vannak olyanok, akik a nyomtatott folyóirat-használatról álltak át annak kizárólag elektronikus verziójának használatára. Így a válaszokban elsősorban a változásokra való nyitottságot lehet értékelni. Mindezek mellett hiba lenne, ha a lapok abban a hitbe ringatnák magukat, hogy a nyomtatott megjelenés korlátozásával, netán megszüntetésével nem veszítenének el jelentős számú előfizetőt. Használói oldalról jellemzően azon lapok esetében lenne kevésbé sokkoló az elektronikus változatra való átállás, amelyeket egyébként is szívesebben használnak elektronikusan (TMT, KÉN).

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Igen	13%	7%	10%	11%	11%
Nem	41%	48%	42%	42%	45%
Nem különösebben, de kényelmetlen lenne	27%	22%	29%	25%	23%
Nem, kényelmesebb és gyorsabb lenne	17%	13%	18%	19%	19%
Egyéb	1%	10%	1%	3%	1%

8. ábra

Korlátozná-e Önt a használatban, ha jövőre csak elektronikusan jelennének meg ezek a lapok?

A „Milyen elektronikus formátumot használna szívesebben?” kérdésre adott válaszokból szintén arra lehet következtetni, hogy komoly igény van az elektronikus formátumra. A kitöltőknek csak 5–7%-a nyilatkozta, hogy nem szeretne e-formátumot használni, a többiek azt a megoldást kedvelnék, ha mind a PDF-formátum,

mind a szövegfájl rendelkezésükre állna. A PDF-hez – a 9. ábra számai alapján – kicsit többen is ragaszkodnak, mint a szövegfájlhoz, aminek egyik oka az lehet, hogy az írásokat szívesen nyomtatják ki, veszik kézbe a nyomtatottal meg-egyező külalakban, tehát végső soron – papíron olvassák őket.

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Szövegfájl	14%	15%	15%	17%	14%
PDF	35%	35%	34%	34%	34%
Mindkettő	45%	43%	46%	45%	45%
Nem szeretnék/tudok e-formátumot használni	5%	7%	5%	5%	6%

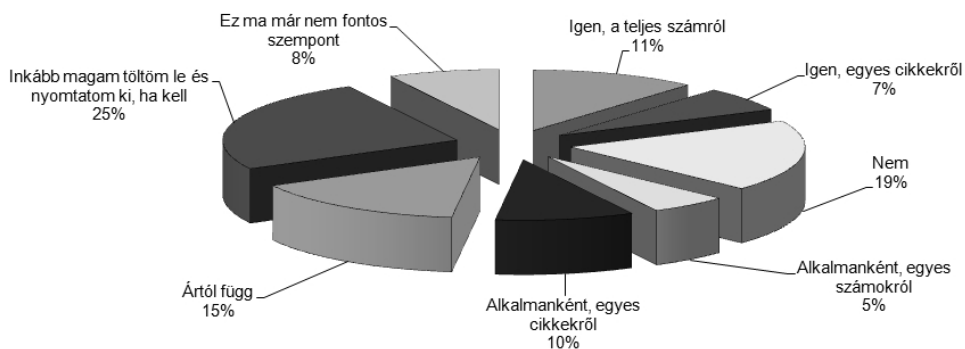
9. ábra

Milyen elektronikus formátumot használna szívesen?

Az online elérésű cikkekből való nyomtatás lehetősége a válaszolók többségének alapvető fontosságú. Kétségtelen, hogy a konkrét kérésre történő kinyomtatás (print-on-demand) típusú szolgáltatások általában egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak az egyes kiadóvállalatok, folyóiratok szolgáltatási kínálatában. Kérdés azonban, hogy a szerkesztőségektől kérhető nyomtatott verzióért, kvázi különlenyomatért késznek lennének-e fizetni. A válaszolók többségének (26%) az a – jelenleg is elérhető – megoldás volt szim-

patikus, hogy a használó maga tölti le, illetve nyomtatja ki az adott számot vagy a keresett cikket, amikor erre szüksége van. 19%-uk nem igényelné a kérésre, térítés ellenében történő nyomtatott változat előállítását a szerkesztőségektől. 11% a teljes számról, 5% alkalmanként, egyes számokról, 6% ugyancsak alkalmanként egyes cikkekről igényelné, 15% pedig diplomatikusan az „ártól függ” választ jelölte meg erre a kérdésre, és 8% egyáltalán nem tartotta ezt fontos szempontnak.

Igényelné-e a szerkesztőségektől, hogy megrendelésre, térítésért valamilyen nyomtatott formátumot is szolgáltatassanak a teljes számról vagy egyes cikkeiről?

10. ábra

Nyomtatott formátum egyéni rendelése

Néhány szubjektív vélemény, megoldási javaslat

A kérdőív záró részébe két, kifejtést igénylő kérdés került, mivel kívánatos volt, hogy a kitöltők leírassák véleményüket, a szerkesztők pedig ötleteket kapjanak fejlesztési terveikhez. A vélemények feldolgozásakor igyekeztünk összegyűjteni a felmerült legfontosabb gondolatokat, és elemezni a válaszokat.

Az első kérdés a következő volt: „*Mi a véleménye az Ön által olvasott szakfolyóirat(ok) idei szám(ai)ról, amely(ek) a támogatás beszükülése miatt már a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, de még nyomtatottan készült(ek)?*”

A nyílt kérdések, melyekre nem volt kötelező válaszolni, jellegüknél fogva teret adtak a személyes megnyilvánulásoknak. A többség nem érzékelt a lapok tartalmában minőségi változást (romlást), csak mennyiségit, amelyet így jellemeztek: terjedelemcsökkenés, késedelmes megjelenés, fontos rovat hiánya. Volt, aki arra is kitért, vajon meddig tartható fenn, hogy honorárium nélkül színvonalas közlemények jelenjenek meg. A válaszadók 24%-a elégedett volt a folyóiratok 2014-ben megjelent számaival, és úgy vélték, hogy nem csökkent a szakmai színvonal, a lapok „ügyesen” alkalmazkodtak a forráshiányos körülményekhez, „jól kezelték” a helyzetet. A kitöltők 13%-a fejtette ki a véleményét arról, hogy a nyomtatott kiadást mindenképpen meg kell tartani, míg 10% inkább az elektronikus formátum pártjára állt, és úgy gondolta, hogy át kell térni erre a kiadási formára. A válaszolók 11%-a elégedetlen volt az elektronikus számok jelenlegi használhatóságával, közülük hárman azt is megfogalmazták, hogy a szerkesztőségek még nem készültek fel kellőképpen a jelenlegi helyzetre. 2%-uk egyetlen közös felületet, portált látna szívesen, összevont szerkesztőséggel, összevont tartalommal. Elszomorító, hogy jelentős volt azok aránya (13%), akik egyáltalán nem jutottak még az idei számokhoz, illetve nincs lehetőségük a nyomtatott verziókhöz hozzáférni (többen kiegészítették a válaszukat azzal, hogy a könyvtáraknak már jó ideje nincs lehetősége a szaklapokat megrendelni).

A második nyílt kérdés a következő volt: „*Ön szerint milyen (tartalmában, formájában, kereshetőségében, előfizetői árban stb.) egy jól használható, csak elektronikus könyvtári szakfolyóirat?*”

A válaszolók 50%-a a jó kereshetőséget várja el az elektronikus formától. Sokan dicsérően említették a TMT keresőfelületét, mely az egyes számokban való keresés mellett lehetővé teszi a cikkekben, rovatokban, referátumokban, hírekben, szövegrészben való keresést is. Egyértelmű, hogy ez az egyik legnagyobb előnye az elektronikus kiadásnak, de más hasonlókat is említenek. A válaszadók 6–6%-a jelezte, hogy egy elektronikus folyóirattól elvárható lenne, hogy olyan linkeket, hiperhivatkozásokat tartalmazzon, amelyek kiegészítik az írások szakmai tartalmát; és hogy a lapok kínáljanak web 2.0-ás szolgáltatásokat; illetve legyen megfelelő webarchívumuk. A rendszeres frissítést és a naprakész információk szolgáltatását 3% említette, letölthető fájlokat, illetve nyomtathatóságot 4% várna el.

A kitöltők számára egyértelműen fontos a tartalom („*a formátum változása ne menjen a tartalom rovására*”), és a többség tényként kezelte, hogy az elektronikus kiadásnak a nyomtatott folyóirat minőségét kell továbbvinnie. Sokan a külsőre, a dizájnról is nagy hangsúlyt helyeznének (pl. a 3K és a KF javíthatna ezen). Közel 24% említett olyan esztétikai elemeket, amelyeket fontosnak tart egy ilyen portál kialakítása során (megfelelő tipográfia, „kevés hasábos” tördelés, több illusztráció).

© *Árak*

Az elektronikus változat árával kapcsolatban a válaszolók 26%-a vélekedett úgy, hogy minél jutányosabban kellene szolgáltatni, de mindenképpen olcsóbban, mint a nyomtatottat. A teljes ingyenesség mellett voksolt 6%, egy válaszoló arra is kitért, hogy a fenntartási költségeket a pályázati pénzek átstrukturálásával kellene előteremteni.

A kifejtést igénylő kérdésekre adott érdekesebb vélemények

„Mi a véleménye az Ön által olvasott szakfolyóirat(ok) idejéről, amely(ek) a támogatás beszüklése miatt már a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, de még nyomtatottan készült(ek)?

- „Az elektronikus forma már bevettebbnek, praktikusabbnak tekinthető a nyomtatottnál. Nem érzem hátránynak, hogy ha rövidebb információkat tartalmazó rovatok csak elektronikusan hozzáférhetők. A formátum változása ne menjen a tartalom minőségének rovására, ez a lényeg.”
- „A Könyvtári Figyelő sajnos nem igazán alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez, mert nem minden cikke/száma elérhető az interneten, és ezen sürgősen változtatni kell. [Aki nem előfizetője a Könyvtári Figyelőnek féléves késéssel olvashatja a friss számok tartalmát. – A szerk.] A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás kapcsán az a baj, hogy a legaktuálisabb cikkekhez csak előfizetéssel lehet hozzáférni [Ld. a KF-nél tett fenti megjegyzést. – A szerk.], ezért bemegyek valamilyen könyvtárba, ahol elolvashatom azokat a cikkeket, és ha megszűnik a nyomtatott száma, akkor gondban vagyok.”
- „A Könyv és Nevelés szépen megújult. Ugyanakkor profilváltást is érzek.”
- „Csak elektronikusan olvasom, ha nagyon sürgősen szükség van a legfrissebb számokra, akkor a könyvtárban keresem meg. De jobban örülnék, ha rögtön fent lenne az interneten.” [A friss számok természetesen „fenn vannak”, de csak az előfizetők érhetik el. – A szerk.]
- „A támogatások „beszüklése” ellenére a szakmai folyóiratok idejének tartalma is értékes, magas színvonalú, számunkra (könyvtárosoknak és hallgatóknak) továbbra is nagyon fontosak.”
- „Jól érzékelhető, hogy a szűkülő anyagi viszonyok között is a szerkesztők mindent megtesznek a lapjuk profiljának fenntartásáért, a színvonal megőrzéséért, az olvasók szolgálatáért. Nem venni észre, hogy feladtak volna bármennyit is igényességükből. Tiszteletre méltó,

ahogyan kitartanak. A humán tudományok esetében mindenképp indokolt a szakfolyóiratok nyomtatott formátum való fenntartása.”

- „Ami nagyon zavart engem, az a Könyv és Nevelés gyakorlata, amiben keveredik az elektronikus és a papíralapú változat úgy, hogy a kettőnek nem feltétlenül azonos a tartalma. Kellemetlen, hogy a papíralapú változatban megjelent cikkek az elektronikus változatban elveszítik az oldalszámukat, illetve az elektronikus változatban nem jelölik, hogy melyik cikk nem található meg a papír alapúban. Irodalomjegyzék készítésekor nem elég csak elektronikusan visszakeresni a cikket. Az MTMT-feltöltésnél nehéz eldönteni, hogy melyik változata emelhető be a lapnak.”
- „Mivel terjedelmi szűklés következett be, nyilván kevesebb információhoz juthatok hozzá. Különösen nagy vérvesztésnek tartom a Könyvtári Figyelő dokumentációs részének, illetve nyomtatott változatának megszűnését.” [Nem szűnt meg a dokumentációs rovat, hanem csak elektronikusan jelenik meg: ld. <http://ki.oszk.hu/kf> – A szerk.]
- „Egyelőre még tartják a színvonalat. Megfontolandónak tartom, hogy szükség van-e öt könyvtári folyóiraatra, vagy esetleg két-három elég lenne. A valóban szakmaiakat nem kellene nyomtatott formában előállítani, a „társaságiakat” azonban igen.”
- „Tudomásul kell vennünk, a 21. század világában a technika diktál. Én szeretem a könyvek illatát, meg lapozgatni, visszalapozni, de képes vagyok online módon is működni. Legyen mit olvasni, nem begyöpösödni! Rajta, fiatal kollégák!”
- „Informatívak, de a nyomtatás miatt korlátozottak. Pl. a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros és a Könyvtári Figyelő nagyon szövegorientált, hasznosabb lenne néhány képernyőfotó, tájékoztatósi grafikon, de ez papíron nemigen fér el.”
- „Azt gondolom, hogy az elektronikus hozzáférés ma még nem alternatívája a nyomtatott megjelenésnek. Napilapok, magazinok tucatjaihoz hozzá lehet férni elektronikusan, mégis fogynak a nyomtatott lapszámok! Gondolom, az üzleti szféra lenne az első, aki a teljes körű

váltást meglepné, ha az lenne a gazdagos. Magam is úgy látom, számos helyzetben preferálom a nyomtatott változatot. Sokak számára (és számomra is sok helyzetben) nem áll rendelkezésre az olvasó eszköz, az internet. A nyomtatott példány viszont igen.”

- „Felesleges volt értük már az idén is papír alapon pénzt adni! Előrelátóbbnak kellett volna lenni, mert ma már minden könyvtáros számára elérhető az internet, így a legfontosabb szakmai híreknek, publikációknak is így kellett volna már 2014-ben is megjeleníteniük!”

„Ön szerint milyen (tartalmában, formájában, kereshetőségében, előfizetői árban stb.) egy jól használható, csak elektronikus könyvtári szakfolyóirat?”

- „A hazai könyvtárügy számára nem tartanám hátrányosnak, ha kevesebb szakfolyóirat lenne. Különösen az inkább szakmai-társasági híreket, eseményeket bemutató rovatok kerülhetnének át pl. az adott szervezet honlapjára. A lektorálás erősítését, a tartalom színvonalának emelését tartanám elsődlegesnek. Az elektronikus megjelenés tökéletesen megfelelő, amennyiben megfelelő, biztonságos archiválás és folyamatos hozzáférés biztosítható. Nagyon kedvező, hogy bizonyos idő után szabadon hozzáférhetőek a cikkek. A 10 000, illetve 20 000 forint közötti éves előfizetési díj méltányos, megfizethető.”
- „A jól tagolt, könnyen olvasható formátum mindenképpen fontos. Egy-két színes fotó, ábra élvezetesebb teszi a néha száraz szakmai szöveget. Az egyszerű keresés tényleg egyszerű legyen. Szeretném, ha minden könyvtári szakfolyóirat a mindenkori szerzők rövid szakmai pályafutását is ismertetné. A nyugdíjba vonuló vagy sajnálatosan elhalálozott kollégákról emlékezzen meg.” [Erről szól a 3K és a KF Perszonália rovata. – A szerk.]
- „Amit könnyen le lehet tölteni különböző e-könyvolvasókra.
- „Áttekinthető honlap struktúrában, rovatok megőrzése mellett, portálszerű szolgáltatásokkal, interaktív lehetőségekkel (értékelés, hozzászólás). Az egyes cikkek különálló PDF-fájlokban legyenek archiválva. Az archívumban

(adatbázis) több szempontú keresés lehetősége (szerző, cím, megjelenési adatok, témakör). Legyen lektorált, és tartalmazzon idegen nyelvű tartalmi összefoglalókat.”

- „Az egyes cikkek jól tárgyszavazva vannak, mint pl. az OPKM katalógusában a művek, esetleg csak a letöltött cikkért kell fizetni, nem az egész lapért. Paypal lehetőség a fizetésre, közösségi megosztás gombokkal, a cikkek végén hozzászólási lehetőség saját regisztrációval vagy Facebook loginnal, esetleg cikk-értékelési lehetőség. Valamilyen közösség építő funkció, a szerző fényképe valahol legyen könnyen megtalálható. Látható. Esetleg könyvek, kulturális szolgáltatások reklámjai megjelenhetnek. Csak a friss tartalom fizetős (?) Jó munkát!”
- „Gyors megjelenés, széles körű tartalmi áttekintés, megbízhatóság, könnyű és hibátlan kereshetőség, a papírformátumhoz képest jelentősen olcsóbb ár.”
- „Jól kereshetők a szövegek, lehetőség PDF (nyomdai) minőségű nyomtatásra. A régi számok szövegei a lapok megjelenésétől kezdve elérhetők. Van lehetőség egy-egy cikk online megvásárlására. Jól átlátható a honlap, ill. az archívum struktúrája, gyors az elérés. Ingyenesen mindenki láthatja az új számok tartalmát, a cikkek tartalmi összefoglalóit, és érdemes lenne ízelítőt, részletet adni a tanulmányokból. Aki szeretné tovább olvasni, legyen lehetősége megvenni. Az online használatnál legyen előfizetői díja a teljes számnak, de cikkenként is megvehető legyen. Meg kellene nézni, érdemes-e a lapoknak közös felületen megjelenni, ez olcsóbbá, átláthatóbbá, jobban kereshetővé tenné-e a használatot? És főleg, lenne-e e pénz, (közös pénz?), közös tárhely stb.? Profi számítógépes szakemberek folyamatos segítségével is elengedhetetlen.”
- „Lehetővé teszi a tartalom gazdag feltárását. Elektronikus lehetőségeket kihasználó szolgáltatásokat nyújt (jegyzetelés, fórum, letöltés, hivatkozások hozzáférhetővé tétele, kapcsolat a szerzőhöz, a jogtulajdonoshoz, cikkajánlást nyújt, értesít a megjelenésről, értesít, ha a kiválasztott tárgyban újdonság jelenik meg stb.). Az árképzés nem könnyű kérdés. Amit meg-

vesz az ember (amire költ), azt jobban használja, mintha ingyen jut hozzá. Viszont a könyvtárosi fizetésből ma szaklapokat venni...”

Összegzés

A felmérésre érkezett válaszok alapján a legfontosabb tanulság az lehet a folyóiratok számára, hogy a könyvtári szaksajtó szakmánk kvalifikált rétege számára meghatározó fontosságú. A válaszadók magasan kvalifikált, szakmájuk iránt elkötelezett munkatársak. A kitöltők vártnál alacsonyabb száma azzal magyarázható, hogy aki szaklapot olvas, általában nemcsak egy lapot vesz kézbe, hanem tájékozódásképpen belenéz többi szaklapba is, tehát az egyes lapok olvasói között eleve átfedés tételezhető fel, másrészt a kérdés időpontjában már elkezdődött a vizsgaidőszak, ezért feltehetően kevesebb egyetemistához jutott el a kérdőív, mint szorgalmi időszakban. Gondolhatunk még a könyvtárosokra általában jellemző passzivitásra is, ami nem feltétlenül takar érdektelenséget. Ami kiemelendő, hogy néhány ügyetlenül megfogalmazott, tudatlanságról vagy félreértésről árulkodó választól eltekintve a kapott reakciók minősége és konkrét javaslattartalma felülmúlta a várakozásokat. A kitöltők többsége vette a fáradságot, hogy alapos és átgondolt véleményt formáljon a könyvtári lapokkal kapcsolatos kérdésekről, amiért külön köszönet illeti a kifejtendő kérdésekre részletes válaszokat adó kitöltőket, akik ötleteikkel és javaslataikkal hozzájárultak a közös gondolkodáshoz.

Elmondható, hogy az olvasók pozitívan értékelték a lapok együttműködését, és a hosszú távú megoldást is abban látják, hogy a folyóiratok fűzzék egymással szorosabbra a kapcsolatukat, ami mind a finanszírozási nehézségek áthidalása, mind pedig a minőség megtartása szempontjából kedvező lenne. A válaszok alapján világosabban kirajzolódtak az egyes lapok profiljai, amelyeket a használók is jól érzékeltek.

Az elektronikus kiadással kapcsolatos dilemmákat illetően is tisztábban lehet látni, ugyanakkor számos újabb kérdés is felvetődött. Egyértelmű,

hogy mindenki igényli és szívesen is használja az elektronikus verziót, ugyanakkor van egy igen markáns réteg, amely kifejezetten ragaszkodik a nyomtatott kiadáshoz. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a többség egyelőre a párhuzamos (hibrid) kiadást tartja ideálisnak. A folyóiratok használatát egyelőre még nagyban befolyásolja, hogy hozzáférhető-e hagyományos formában. Mivel a kitöltők többségénél a munkahelyük, ill. könyvtáruk fizet elő a lap(ok)ra, egy-egy lapszámot vélhetően többen is használnak. Nem derült ki pontosan, hogy a többség mennyit lenne hajlandó fizetni egy kizárólag elektronikus formában megjelenő folyóiratért, és hogy azt ugyanilyen mértékben használnák-e, mint a nyomtatottat. Egy biztos: teljes elektronikus megjelenés esetén a használók megtartása csak minőségi interfészekkel, gazdag tartalommal lehetséges, ami komoly anyagi áldozatokat, beruházásokat kíván. Mindehhez azonban az olvasók és a szerkesztőségek elkötelezettsége mellett a döntéshozók támogatására is szükség lesz.

Irodalom

1. BÁNHEGYI Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative) – Kitekintés és körkép = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003. (50. évf.) 6–7. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2093&issue_id=66
2. LEWIS, David: Inevitability of Open Access = College & Research Libraries, 2012. (73. évf.) 5. sz. 493-506. p. Tömörítette: Mohor Jenő: Az Open Access elkerülhetetlen = Könyvtári Figyelő, 2013. (59. évf.) 4. sz. 801–804. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00089/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_4_801-804.pdf
3. KOVÁCS Katalin: Vélemények a Könyvtári Figyelőről. Egy felmérés eredményei = Könyvtári Figyelő, 2013. (59. évf.) 1. sz. 85–90. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_085-090.pdf
4. TÓTH Máté: A 3K-val kapcsolatos olvasói felmérés eredményei = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. (21. évf.) 11. sz. 13–15. p. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/11/a-3k-val-kapcsolatos-olvasoi-felmeres-eredmenyei/>

Beérkezett: 2014. augusztus 19.